

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti
Obiteljski centar Virovitičko-podravске županije

PERCEPCIJA UČESTALOSTI NASILJA I STAVOVI MLADIH SPRAM NASILJA U VIROVITIČKO-PODRAVSKOJ ŽUPANIJI

pregled istraživanja

Impressum

Izdavač

Obiteljski centar Virovitičko-podravske županije

Za izdavača

Jasna Čupen, dipl. ped.; ravnateljica

Priprema i tisak

Grafiti Becker

Naklada

300 kom

siječanj 2011.

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti
Obiteljski centar Virovitičko-podravske županije

PERCEPCIJA UČESTALOSTI NASILJA I STAVOVI MLADIH SPRAM NASILJA U VIROVITIČKO-PODRAVSKOJ ŽUPANIJI

pregled istraživanja

istraživanje proveo: Obiteljski centar Virovitičko-podravske županije
podatke obradila: Sandra Matošina Borbaš, prof. psihologije

UVOD

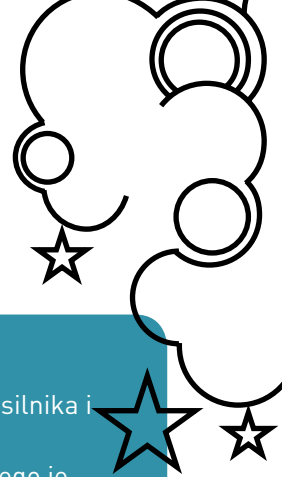
Nasilje među mladima definiramo: Učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada je opetovano i trajno izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika (Olewus).

Četiri bitne odrednice nasilništva među mladima:

- odnos moći je neravnomjeran – u situaciji nasilništva uvijek postoji nesrazmjer moći između nasilnika i žrtve. To može biti rezultat brojčane nadmoći, starosti, popularnosti, bogatstva...
- namjera – nasilništvom se ne smatra situacija kada dolazi do slučajnog gurkanja na hodniku, nego je bitna odrednica nasilništva to da postoji namjera da jedno (ili više) djece povrijedi drugo dijete.
- trajnost – nasilništvo nije jednokratani događaj, nasilje se ponavlja, trajno je.
- zastrašenost – žrtva je u strahu od nasilnika, što je osnova dominacije i nesrazmjera moći.

Nasilje u bilo kojem obliku, ima brojne negativne posljedice – da pobrojimo samo neke posljedice. Neke posljedice koje se mogu pojaviti kod žrtve jesu:

- gubitak interesa za školu
- izostajanje s nastave
- često razbolijevanje
- teškoće u koncentraciji

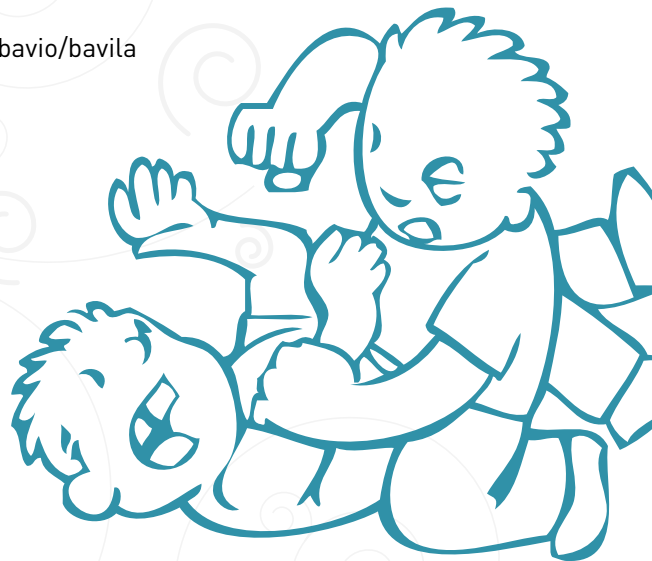

- nezainteresiranost za događaje među vršnjacima
- osamljenost
- promjena interesa – ne bavi se aktivnostima kojima se do sada bavio/bavila
- nepopularnost
- smanjeno samopouzdanje i samopoštovanje
- emocionalna labilnost
- ...

Vlada Republike Hrvatske potpisnik je niza međunarodnih dokumenata koji sadrže ciljeve vezane uz prevenciju ili sankcioniranje nasilja, kao što su:

- Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima
- Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011.
- Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine
- Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine
- Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine
- Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji od 2008. godine do 2010. godine

Brojni preventivni programi imaju upravo za cilj smanjenje pojave nasilnih oblika ponašanja, kroz razne radionice, akcije, podizanje svijesti javnosti, a većina tih programa je orijentirana prvenstveno na kažnjavanje i primjećivanje nasilnih oblika ponašanja, te na učenje novih oblika ponašanja bilo kao obrane, bilo kao

asertivna ponašanja kojima se zadovoljavaju potrebe kod nasilnika, kako ne bi više bilo potrebe za korištenjem nasilnih oblika ponašanja.

Pokretač ponašanja jesu stavovi – njihova je aktivna komponenta ta koja pokreće pojedinca da u danom trenu za zadovoljavanje svojih potreba izabere nasilno ponašanja. U preventivnim programima se posredno jačanjem svijesti o štetnosti nasilja mijenjaju i stavovi pojedinaca i društva o nasilju (jer pojedinac ima potrebu imati u ravnoteži stavove i ponašanje – Pennington, 2004.).

Još uvijek je na taj način mijenjanje stavova sekundarni cilj pojedinog preventivnog programa – do mijenjanja stava dolazi zajedno s izmjenom ponašanja. No, ukoliko pogledamo priču s druge strane, ako u preventivnim programima započnemo s izmjenom stavova, također dolazi do spoznajne dosljednosti, tj. potrebe da se stav i ponašanje održe u ravnoteži. Ta potreba je toliko jaka u čovjeku, da postoje i teorijske postavke da je upravo nedostatak te ravnoteže uzrok nekih psihičkih oboljenja. Tako da pretpostavljamo da izmjenom stava, možemo mijenjati ponašanja – što može biti dugoročnije i efikasnije rješenje.

Ali ostaje pitanje koji su to stavovi koji su početak kruga nasilja? Da li i kako možemo mijenjati stavove, kao oblik primarne prevencije? Koje stavove uopće treba mijenjati, koji su to stavovi povezani s nasilnim oblicima ponašanja? Dobivši odgovore na ova pitanja, što je i glavni cilj ovog istraživanja, možemo primijeniti dobivene spoznaje na modifikaciju preventivnih programa – barem u dijelu primarne prevencije.

METODA

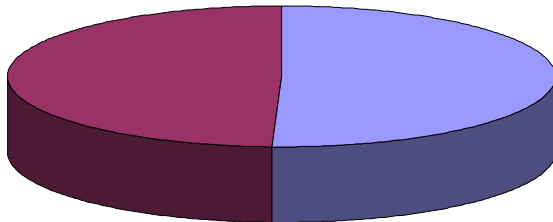
Sudionici istraživanja

U ispitivanju su sudjelovali učenici 7. razreda svih osnovnih škola Virovitičko podravске županije. Ukupno je u istraživanje bilo uključeno **1031 učenik**, 521 ženskog (50,5%), a 510 muškog (49,5%) spola. U daljnjoj analizi, ispitanici su podijeljeni prema mjestu odakle dolaze na grad i naselje (kategorija „mjesto“). U gradske škole su se uključivali ispitanici koji pohađaju škole u Virovitici, Orahovici i Slatini (N=464; 45%), dok ispitanici koji pohađaju ostale županijske škole pripadaju u kategoriju naselje (N=567; 55%).

Struktura ispitanika po spolu

muški; 510;
49%

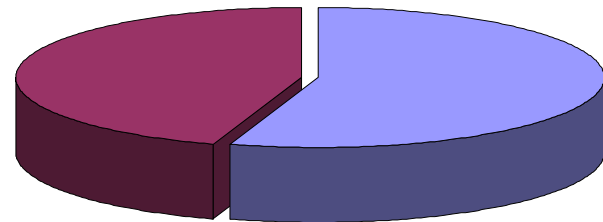
ženski; 521;
51%

Struktura ispitanika po mjestu boravka

grad; 464; 45%

naselje; 567;
55%

Instrumenti ispitivanja

Anketa kojom je ispitivana čestina nasilnog ponašanja i stavovi spram nasilnom ponašanju konstruirana je u Obiteljskom centru Virovitičko-podravske županije. Sadržajna analiza ankete pokazuje da se anketa dijeli u dva dijela:

Percepcija nasilnog ponašanja

- ispitivanje koliko često ispitanik vidi nasilno ponašanje kod svojih vršnjaka (posebno za muški, posebno za ženski spol), koji je konstruiran na način da su navedene tvrdnje, a ispitanik na skali od 1 do 5 treba zaokružiti koliko često primijeti određenu vrstu nasilnog ponašanja
- sadržajno su tvrdnje podijeljene na fizičko nasilje, seksualno nasilje, emocionalno nasilje, verbalno nasilje i ekonomsko nasilje.

Skala stavova

- ispitivanje stavova spram nasilnog ponašanja. Izrađena je Lickertova skala stavova, koja ima 5 kategorija odgovora (1 - uopće se ne slažem do 5 - u potpunosti se slažem).

Postupak

Upitnik su ispitanici ispunjavali pojedinačno u razredu, početkom nastavnog sata, nakon što im je pročitana uputa za ispunjavanje. Ispitanici su obaviješteni da je ispitivanje anonimno i dobrovoljno, te da u svakom trenu mogu odustati od ispitivanja.

REZULTATI I RASPRAVA

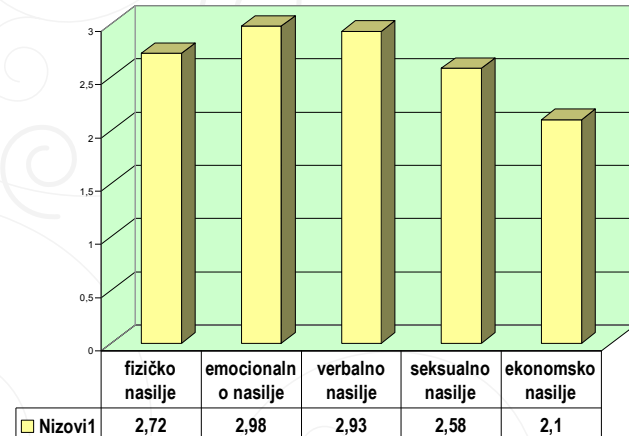
Učestalost pojave pojedine vrste nasilja

Kategorizirali smo nasilne oblike ponašanja u 5 kategorija (i te termine koristimo dalje u izvještaju):

- fizičko nasilje – tučnjava, šamaranje, naguravanje...
- emocionalno nasilje – izoliranje, iskorištavanje, ismijavanje...
- verbalno nasilje – psovanje, ogovaranje, vrijeđanje...
- seksualno nasilje – dodirivanje, vrijeđanje na seksualan način...
- ekonomsko nasilje – uništavanje stvari, traženje novaca, plaćanje zaštite...

Najviše se primjećuje verbalno i emocionalno nasilje, treće po rangu je fizičko nasilje, zatim seksualno te ekonomsko. Vrijednosti učestalosti pojave pojedine vrste nasilja su u rangu od 2,1 do 2,98 što odgovara opisima rijetko primijetim (2) i ponekad primijetim (3) iz ankete.

Prosječni rezultat - čestina pojave pojedine kategorije nasilnog ponašanja

U daljnjoj analizi željeli smo vidjeti koji se oblici nasilnih ponašanja više primjećuju kod dječaka, a koji kod djevojčica.

Djevojčice:

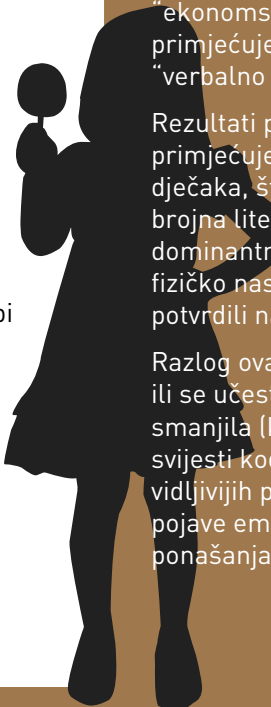
prema analizi vidimo da se oblici nasilnog ponašanja kod djevojčica osnovnoškolske dobi primjećuju ovim redoslijedom:

1. emocionalno nasilje – 2,98
1. verbalno nasilje – 2,96
3. fizičko nasilje – 2,5
3. seksualno nasilje – 2,47
5. ekonomsko nasilje – 1,89

Dječaci:

prema analizi vidimo da se oblici nasilnog ponašanja kod dječaka osnovnoškolske dobi primjećuju ovim redoslijedom:

1. fizičko nasilje – 3,15
1. emocionalno nasilje – 3,11
2. verbalno nasilje – 2,97
3. seksualno nasilje – 2,79
4. ekonomsko nasilje – 2,37

Analiza razlike po spolu pokazala je da se u kategorijama ponašanja “fizičko nasilje”, “emocionalno nasilje”, “seksualno nasilje”, “ekonomsko nasilje” ono značajno češće primjećuje kod dječaka, dok kod kategorije “verbalno nasilje” nema razlike po spolu.

Rezultati pokazuju da se jednako često primjećuje fizičko i emocionalno nasilje kod dječaka, što je iznenađujući rezultat, jer brojna literatura govori o tome da dječaci kao dominantni oblik nasilja u ovoj dobi koriste fizičko nasilje (Maleš, Stričević 2005.), što nisu potvrdili naši podatci.

Razlog ovakvom rezultatu može biti u dvojak: ili se učestalost percepcije fizičkog ponašanja smanjila (kao rezultat većih sankcija, veće svijesti kod javnosti o štetnosti fizičkog nasilja, vidljivijih posljedica...) ili se povećala učestalost pojave emocionalnih oblika nasilja, kao ponašanja koja je teže uočiti.

Ispitivači kao procjenjivači

Nadalje, tražili smo odgovor na pitanje da li postoji razlika između dječaka i djevojčica s obzirom na to koliko nasilja među vršnjacima primjećuju.

Pokazalo se da su djevojke osjetljivije na pojavu nasilja od dječaka te ga samim tim više vide – bilo kod pripadnika svog spola, bilo kod pripadnika suprotnog spola.

	Djevojčice	Dječaci
Fizičko nasilje kod djevojčica	2,4855	2,3806
Verbalno nasilje kod djevojčica	3,0939	2,8255
Emocionalno nasilje kod djevojčica	3,0744	2,7411
Seksualno nasilje kod djevojčica	2,4438	2,5230
Ekonomsko nasilje kod djevojčica	1,9541	1,8318
Fizičko nasilje kod dječaka	3,1108	2,9494
Verbalno nasilje kod dječaka	3,0111	2,9000
Emocionalno nasilje kod dječaka	3,1229	3,0124
Seksualno nasilje kod dječaka	2,8937	2,6226
Ekonomsko nasilje kod dječaka	2,4710	2,2614

Kod dječaka je prag tolerancije na nasilje nešto viši, te zbog toga dječaci i djevojčice imaju različitu percepciju nasilnog ponašanja. Razlog ovome možemo naći i u različitom stilu odgoja kojim u našem društvu odgajamo djevojčice i dječake – dok su za djevojčice neka ponašanja nepoželjna, za dječake su ona normalna. Upravo u tome može ležati razlog činjenice da su djevojčice osjetljivije i prije primijete nasilno ponašanje među vršnjacima.

S obzirom na to odakle dolaze ispitanici, primijetilo se da djeca koja dolaze iz gradova rjeđe koriste nasilje u odnosu na ispitanike iz manjih naselja. Da li je tome razlog što nasilja zaista ima manje, ili zato što su ispitanici iz gradova manje osjetljivi na percepciju nasilja, ne možemo zaključiti iz naših podataka.

STAVOVI MLADIH SPRAM NASILJA

Da bi ispitali stavove mladih o nekim oblicima nasilnog ponašanja odredili smo prosječan rezultat na skalama stavova. Viši rezultat na skali znači veće slaganje s tvrdnjom.

čestica	ukupno
Ja moram braniti čast moje obitelji ako ju netko vrijeđa	4,11
U redu je braniti se kada te netko lupi	4,07
Ako se nisam stigao/la učiti, u redu je da mi oni koji znaju gradivo pomognu	3,94
Volim kada ja i moji/e prijatelji/ce jedini/e znamo neku tajnu	3,54
Svaka se rasprava svodi na to tko je u pravu, a tko je u krivu	3,5
Svi odrasli psuju	3,5
Ponekad sam tako ljut/a da je bolje da mi se svi maknu s puta	3,35
Ako negdje vidim nekakvu tučnjavu, najbolje se ne miješati	3,27
Neki zaslužuju da im se pokaže gdje im je mjesto	3,25
Kad se odlučim, vrlo rijetko mijenjam mišljenje	3,24
Nikada se nikoga ne smije lupiti	3,10

Ovdje su prikazani najizraženiji stavovi, te za te stavove možemo reći da su izraženi kod mladih. Primjećujemo da izraženi stavovi pokazuju da postoji tolerancija za neke oblike ponašanja, te ih se smatra prilično normalnima, kao što npr. stav „Svi odrasli psuju“, a psovanje se smatra jednim od oblika verbalnog nasilja.

Faktorska struktura skale stavova

faktor	% objašnjene varijance	Uključene čestice
1 – superiornost (stav “ja sam bolji/ iznad drugih”)	17,667	28 tvrdnji - Ako nisam stigao/la učiti, u redu je da mi oni koji znaju gradivo pomognu, Ponekad sam tako ljut/a da je bolje da mi se svi maknu s puta, Kroz život bolje prođu oni koji su lijepi, Neki zaslužuju da im se pokaže gdje im je mjesto, Kada djevojka kaže NE, zapravo misli DA, Svi odrasli psuju, Svaka se rasprava svodi na to tko je u pravu, a tko je u krivu ...
2 – važnost grupe	5,110	2 tvrdnje - Volim kada ja i moji/e prijatelji/ce jedini/e znamo neku tajnu, Moje prijatelji/ce su mi najvažnije i sve bih napravio/la za njih
3 – pasivnost	4,595	3 tvrdnje - Ako negdje vidim nekakvu tučnjavu, najbolje se ne miješati, Nikada se nikoga ne smije lupiti...

Daljnjom analizom povezanosti tvrdnji sa faktorima, najizraženiji faktor je faktor „Superiornost“ (kojemu pripadaju tvrdnje npr. „Neki zaslužuju da im se pokaže gdje im je mjesto“, „Nikome ne mogu dopustiti da bude jači od mene“, „Ljudi s klempavim ušima su baš smiješni“...), zatim važnost grupe (tvrdnje „Volim kada moji prijatelji i ja znamo neku tajnu“, „Moji prijatelji su mi najvažniji i sve bih dao za njih“), te pasivnost (tvrdnje poput „Nikada se nikoga ne smije lupiti“, „Kada nekog tuku najbolje se maknuti u stranu“).

Najvažniji se pokazao faktor „Superiornost – ja sam bolji / iznad drugih“, koji je zapravo u korijenu većine tvrdnji koje su vezane uz nasilna ponašanja.

Analizom rezultata vidjelo se da postoji značajna razlika u stavovima po spolu, i to tako da dječaci imaju izraženije stavove u 15 tvrdnji, a sve su objašnjene faktorom „superiornost“, dok djevojke imaju izraženije stavove u 7 tvrdnji, koje su objašnjene podjednako sa sva tri faktora.

Analizom rezultata vidjelo se da postoji značajna razlika u stavovima s obzirom na mjesto odakle su ispitanici, i to tako da ispitanici iz naselja imaju izraženije stavove u 13 tvrdnji, od kojih je jedna objašnjena faktorom „pasivnost“, a ostale faktorom „superiornost“, dok ispitanici iz grada imaju jače izražene stavove u 5 tvrdnji, i to su podjednako tvrdnje koje obuhvaćaju sva tri faktora.

POVEZANOST STAVOVA I PERCEPCIJE PONAŠANJA

Vidljivo je da su one tvrdnje koje pokazuju povezanost stava i nasilnog ponašanja uglavnom objašnjene faktorom „Superiornost“ dok su nepovezane tvrdnje vezane uz faktor „Važnost grupe“ i „Pasivnost“.

Oni stavovi koji su vezani uz fizičko nasilje, pokazuju značajnu povezanost sa percepcijom fizičkog nasilja, stavovi koji su vezani uz verbalno nasilje, pokazuju značajnu povezanost sa percepcijom verbalnog nasilja, i to vrijedi za sve opise nasilnog ponašanja.

Pojedinačno gledano, većina stavova imaju značajnu povezanost s pojedinačnim nasilnim ponašanjem – najčešće su izuzetak oni stavovi vezani uz faktore „pasivnost“ i „važnost grupe“.

ZAKLJUČAK ISTRAŽIVANJA

Kako bi izveli praktičnu primjenu ovog istraživanja, moraju se objediniti svi podatci, uzeti u obzir dob ispitanika, neke specifičnosti te dobi, te način na koji današnje društvo uopće doživljava nasilje i nasilne oblike ponašanja.

Logično je da kao pokretač pojedinog ponašanja postoji određeni stav – neke smo stavove definirali u našem istraživanju kao one koji jesu pokretači pojedinih vrsta nasilnih ponašanja. No, o čemu govorimo kada postoji stav, a nema ponašanja? Ili obratno, kada postoji ponašanje, a nema stava?

Kako bi odgovorili na ova pitanja, koja će nam dati odgovor i kada zapravo govorimo o nasilnim oblicima ponašanja, napravili smo, radi preglednosti, sljedeću tablicu:

stavovi	ponašanja	
	-	+
-	Nema stava - nema ponašanja NENASILJE	Nema stava - ima ponašanja EKSPRESIVNO PONAŠANJE KARAKTERISTIČNO ZA PUBERTET
-	Ima stava - nema ponašanja NASILNI STAVOVI POSTOJE, ALI SE KORIGIRAJU ZBOG NORMI I/ILI KAZNI - SOCIJALIZACIJA	Ima stava - ima ponašanja NASILJE

Za pubertet je karakteristično ekspresivno ponašanje, i vrlo čestu poteškoću stručnjacima koji rade s djecom, predstavlja pronaći onu granicu kada ponašanje prestaje biti „zezancija“ karakteristična za dob i postaje nasilno ponašanje. Rukovodeći se literaturom, a u ovom istraživanju smo to i potvrdili, smatramo da su stavovi ti (posebice izraženi stavovi) koji odražavaju superiorno mišljenje o sebi, koji mogu pomoći ovoj definiciji.

Za nasilje je vrlo važna činjenica da li postoji ili ne postoji namjera ozljeđivanja, a odgovor na to pitanje nam mogu dati stavovi. Namjera pretpostavlja neko promišljanje prije samog čina, a upravo superiorni stavovi predstavljaju one načine mišljenja koji dovode do nasilnog ponašanja.

Praktična primjena istraživanja

Kako smo u istraživanju dobili da su uglavnom stavovi vezani uz osjećaj superiornosti ti koji pokazuju povezanost s učestalošću nasilnog ponašanja, smatramo da možemo praktične implikacije ovog istraživanja izvesti na način da baš taj podatak bude osnova stvaranja preventivnih programa. Svi preventivni programi u sebi imaju nekoliko segmenata koje obuhvaćaju. Tako je Rigby dobio u istraživanju (Maleš, Stričević, 2005) analize 12 preventivnih programa da svi ti programi sadrže:

1. činjenicu da se svi oblici nasilnog ponašanja mogu smanjiti prevencijom i planiranjem akcija
2. činjenicu da se nasilje povećava ako se ništa ne poduzima
3. činjenicu da su to veći efekti što ranije počne prevencija

Nadalje, kao bitne faktore ističe osjećaj zajedništva u školi, podizanje svijesti o problemu, uključivanje svih instanci vezanih uz učenika (roditelji, nastavnici, lokalna zajednica, svo osoblje škole) i njihovo podučavanje o tome što bi trebali učiti, te promjenu sustava vrijednosti. Upravo u tom dijelu vidimo prostor za napredovanje dosadašnjih preventivnih programa – većina ih ide za učenjem novih oblika ponašanja, davanja podrške žrtvi i pokazivanje posljedica nasilnog ponašanja – koji posredno utječu na promjenu stavova.

No, možda bi prvi korak primarne prevencije trebao biti promišljanje i razmišljanje o stavovima i vrijednostima koje imamo, s posebnim naglaskom na toleranciju, učenju da različito ne znači niti bolje niti lošije, jer je upravo osjećaj superiornosti taj koji je pokretač nasilnog ponašanja.

Stavovi se, doduše, mijenjaju polako, dok današnja situacija traži brze i efikasne rezultate – orijentacijom na promjenu ponašanja, učenjem novih oblika ponašanja, dobivamo kratkoročna rješenja, ali kako teorija pokazuje, moguće je imati stavove superiornosti, a ne manifestirati ponašanja (iz raznoraznih razloga). No, ukoliko stavovi postoje, veće su šanse za pojavu nasilnog ponašanja, od situacije kada stavovi superiornosti nisu razvijeni kod mladih.

Jedna od odrednica adolescencije je i važnost grupe kojoj pojedinac pripada, a međugrupne razlike su ponekad osnova i početak nekih stavova superiornosti (koji su potaknuti stereotipima i predrasudama). No, ovo istraživanje je pokazalo da oni stavovi kod kojih se samo naglašava osjećaj važnosti grupe, bez stava superiornosti, nisu povezani s nasilnim ponašanjem. Tako da smatramo da je stav superiornosti stav pojedinca, te ga se kao takvog može i mijenjati.

I mladi, komentirajući rezultate ovog istraživanja, govore i primjećuju upravo taj stav superiornosti, koji je prisutan u svim područjima njihova života. Naglašavaju da današnje društvo i potiče taj stav „Ja sam bolji od drugih“. Slažu se sa potrebom razvijanja tolerancije i snošljivosti u svim segmentima života i društva.

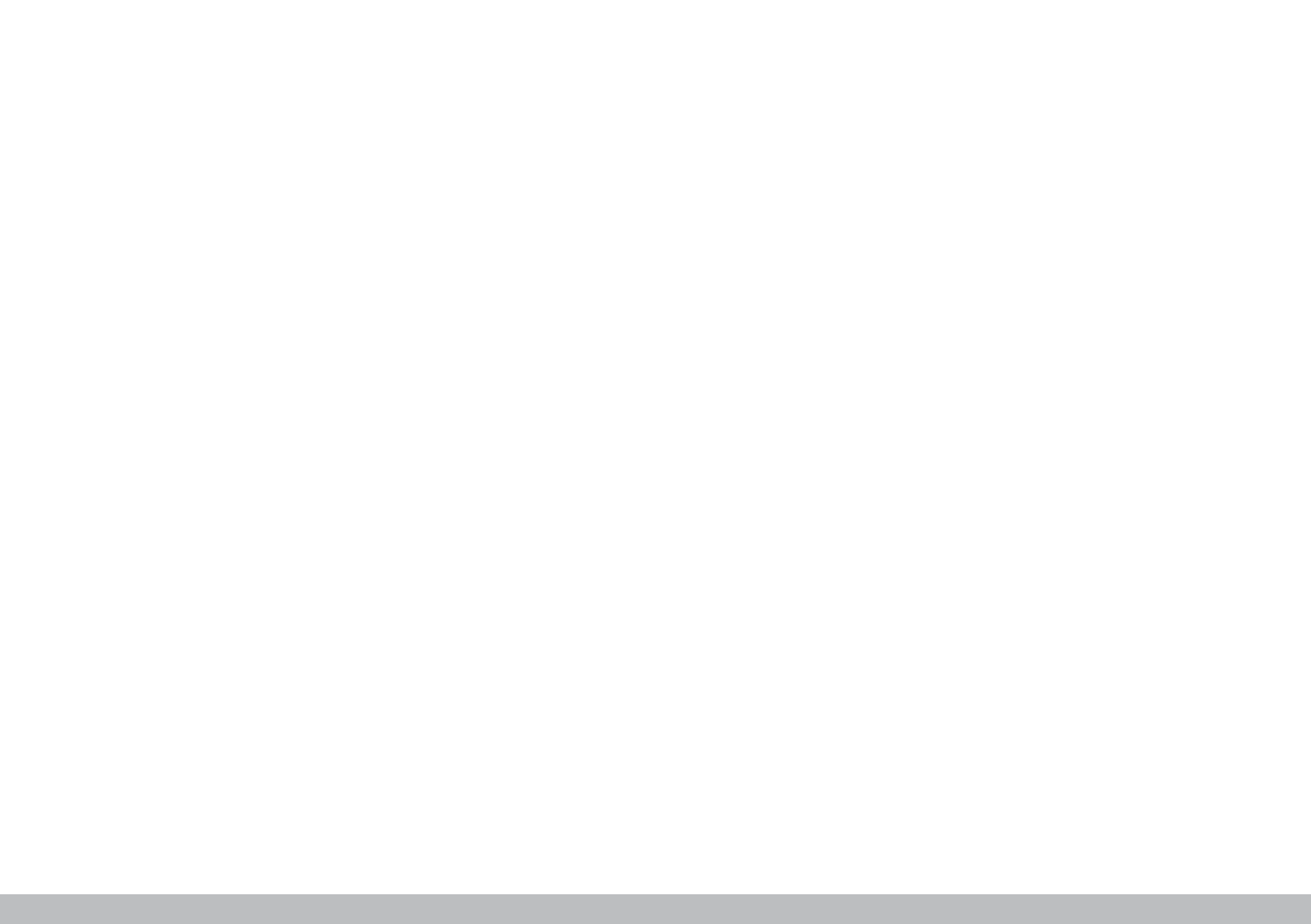
Tek na taj način, uzrok nasilja rješavamo od početka – dosadašnji preventivni programi dobro su „odradili“ svoj posao, jer je nasilje primijećeno, reagira se na njega, označeno je kao nepoželjno.

Promjenom unutarnjih faktora koji pokreću ponašanje (kao što su stavovi), možemo reći da je uzrok nasilnih oblika ponašanja uklonjen, a na taj način stvaramo društvo razumijevanja i tolerancije.

LITERATURA

1. Buljan Flander, G. (2004.): Nasilje među djecom. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba
2. Pećnik, N. (2003.): Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece. Jastrebarsko: Naklada Slap
3. Maleš D., Stričević, I. (2005.): Zlostavljanje među učenicima može se spriječiti- priručnik za učitelje i stručne suradnike. Zagreb: Udruženje Djeca prva
4. Pennington (2004.): Osnove socijalne psihologije. Jastrebarsko: Naklada Slap
5. Rondina, C. (2006.): Ogovaranje – učini nešto prije nego glasina krene. Zagreb: Mosta
6. Rondina, C. (2006.): Neotesanost – učini nešto molim lijepo. Zagreb: Mosta
7. Rondina, C. (2006.): Tučnjava – učini nešto prije prvog udarca. Zagreb: Mosta
8. Rondina, C. (2006.): Pritisak vršnjaka – učini nešto da ostaneš svoj. Zagreb: Mosta
9. Rondina, C. (2006.): Ogovaranje – učini nešto prije nego glasina krene. Zagreb: Mosta
10. Rondina, C. (2006.): Svađanje – učini nešto riječ po riječ. Zagreb: Mosta
11. Rondina, C. (2006.): Nasilništvo – učini nešto prije nego zagusti. Zagreb: Mosta
12. Obiteljski centar Virovitičko podravske županije (2009.): Analiza stanja nasilja među mladima na području Virovitičko-podravske županije. Virovitica: Obiteljski centar Virovitičko-podravske županije
13. Bulat, A. (2006.): Agresivnost i privrženost u prijateljskom odnosu srednjoškolaca, diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu
14. Udruga Vesta: Vršnjačko nasilje u osnovnim školama, dostupno na: <http://www.vesta.ba/images/publikacije/nasiljemedjudjecom.pdf>

www.obiteljskicentar.hr